

El Patrimoni Bibliogràfic Lul·lià de Mallorca

ANTHONY BONNER

Per tal d'enquadrar els fons lul·lians de Mallorca dins d'un doble marc històric i internacional, voldria començar fent un repàs molt breu a la història de la difusió del lul·lisme en termes de la tradició manuscrita i impresa. Llavors faré una comparació esquemàtica amb els fons internacionals per tal de situar els nostres fons mallorquins. Finalment tractaré problemes i perills d'aquests fons mallorquins.

Al final de la seva vida, Ramon Llull disposa de tres depòsits de textos, que han de ser fonts de difusió de la seva obra. En la *Vida Coetània* diu que són "al monestir dels Cartoixans de París, a casa d'un noble de la ciutat de Gènova, i a casa d'un noble de la ciutat de Mallorca."¹ El primer era la Cartoixa de Vauvert, situada on ara són els jardins del Luxemburg, i pel seu testament sabem que els dos nobles eren el seu gendre, Pere de Sentmenat a Mallorca, i Percival Spinola a Gènova. L'únic d'aquests fons que sembla haver tingut continuïtat fou el de París, on la Cartoixa de Vauvert va seguir essent un centre important d'estudis lul·lístics. El fons de Mallorca va tenir una fortuna fluctuant, i dels seus manuscrits una part va quedar aquí, una part va partir cap a Barcelona per entrar a l'Escola Lul·liana d'aquella ciutat, altres anaren cap a Castella per acabar a El Escorial,² i encara unes altres foren enviats a Roma als segles XVI i XVII com a peces d'evidència en els processos oberts sobre l'ortodòxia del beat i per a la seva canonització. Aquest darrer grup de manuscrits avui es troba al Vaticà, a Sant Patrici i Sant Isidor, i a l'Ambrosiana de Milà.³ Els fons de Gènova són els de què menys sabem, si és que realment s'arribaven a constituir.

---

¹ *Raimundi Lulli Opera Latina (ROL)* VIII, ed. Hermogenes Harada, "Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis" XXXIV (Turnhout, Bèlgica, 1980), p. 304, desig que repeteix al *Testament, ROL XVIII, CCCM LXXX* (Turnhout, Bèlgica, 1991), pp. 261-3. Vegeu també l'estudi de Bofarull citat a la n. 9 més avall.

² Per a El Escorial, vegeu Lorenzo Pérez Martínez, "Fondos lulianos en bibliotecas españolas", *Estudios Lulianos* 16 (1972), pp. 78-86; 17 (1973), pp. 197-8.

³ Lorenzo Pérez Martínez, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma*, "Publicaciones del Instituto de Estudios Eclesiásticos en Roma" Subsidia 3 (Roma, 1961). Per a Milà hi ha el catàleg que apareix a *L'Ars compendiosa de R. Lulle, avec une étude sur la bibliographie et le fond ambrosien de Lulle*, ed. Carmelo Ottaviano (París, 1930; 2^a ed. 1981)

A part d'això, tenim informació puntual de manuscrits individuals. Hi ha els dos que va regalar: un al dux de Venècia l'any 1289⁴, i un altre a la Cartoixa de París nou anys més tard⁵, tots dos amb dedicatòries de la seva mà. No podem deixar de citar el "còdex prínceps" de Lull "i potser de tota la literatura catalana medieval" del *Libre de contemplació*, copiat a Mallorca l'any 1280 i ara a la Biblioteca Ambrosiana de Milà⁶. També caldria citar els cinc manuscrits copiats abans de 1290 en el cercle del primer deixeble parisenc de Ramon Lull, Pere de Llemotges. Finalment, encara conservam les dues magnífiques antologies fetes després de la mort del mestre pel seu segon deixeble parisenc, Thomas le Myésier: el *Breviculum* amb les famoses minia-tures, ara a Karsruhe, i l'Electorium de devers 500 folis, encara a París⁷.

Sabem que es varen consolidar col·leccions importants a París, com per exemple el fons ja assenyalat de la Cartoixa, el de la Sorbona amb el llegat de Pere de Llemotges, el de l'abadia de S. Victor, etc., totes les quals acabaren a la Biblioteca Nacional.⁸ Sabem que es va consolidar al S. XV un fons important a l'Escola Lul·liana de Barcelona,⁹ que, per raons que explicarem en un moment, va anar a parar a Alemanya. L'altre centre que sabem que existia en aquell temps era a Pàdova, el fons del qual segurament va anar a parar en la Biblioteca Marciana de Venècia.¹⁰ També sabem de dos individus

⁴ Venècia, Bibl. Marciana, Cl. VI, 200.

⁵ París, BN lat. 3348A, que conté llibres I-II del *Llibre de contemplació*.

⁶ A 268 inf. i D 549 inf. Vegeu-ne la descripció a Josep Perarnau i Espelt, "El manuscrit lul·lià «Prínceps»: el del «Llibre de contemplació en Déu» de Milà", *Studia Lullistica et Philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom* (Palma: Maioricensis Schola Lullistica, 1990), pp. 53-60.

⁷ Per als deixebles parisencs del beat i els manuscrits copiats allà, vegeu J.N. Hillgarth, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France* (Oxford, 1971). Sobre el primer d'aquests deixebles i els seus manuscrits Albert Soler té un important article de pròxima aparició a *Traditio*. El *Breviculum* ha estat publicat dues vegades recentment, una reproducció a *Raimundus Lullus - Thomas Le Myésier, Electorium parvum seu Breviculum. Handschrift St. Peter perg. 92 der Badischen LB*, ed. Gerhard Stamm, Walburga Büchel, Rolf Hasler, Felix Heinzer, Charles Lohr, Theodor Pindl-Büchel (Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1988), i en una transcripció i reconstrucció a Ramon Lull, *Breviculum seu Electorium parvum Thomae Migerii (le Myésier)*, ed. Charles Lohr, Theodor Pindl-Büchel, Walpurga Büchel, "Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis. Raimundi Lulli Opera Latina. Supplementi Lulliani" I (Turnhout, Bèlgica: Brepols, 1990).

⁸ Malauradament no tenim cap catàleg dels manuscrits lul·lians de la Biblioteca Nacional de París. D'aquestes i altres col·leccions Llorenç Pérez Martínez molt amablement m'ha deixat consultar els seus catàlegs manuscrits, les informacions dels quals he pogut completar consultant els fitxers del Raimundus-Lullus-Institut de Friburg de Brisgòvia.

⁹ Documentada en Francisco de Bofarull y Sans, "El testamento de Ramón Lull y la escuela luliana de Barcelona", *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 5 (1896), 435-479, i en José Mª Madurell Marimón, "La escuela de Ramón Lull, de Barcelona; sus alumnos, lectores y protectores", *Estudios Lulianos* 6 (1962), pp. 187-209; 8 (1964), pp. 93-117, 229-235; 9 (1965), pp. 93-103.

¹⁰ Per a Venècia, consultar Mateo Obrador y Bennassar, "Ramón Lull en Venecia. Reseña de los códices e impresos lulianos existentes en la Biblioteca Veneciana de San Marcos", *BSAL* 8 (1900), 301-324

que formaren col·leccions importants: el primer era el cardenal alemany Nicolau de Cusa, els manuscrits lul·lians del qual, molts copiats de la seva mà, encara es conserven al seu castell de Kues sobre el riu Mosella;¹¹ el segon era el venecià Nicolau Pol, que va arribar a fer de metge de cambra de l'emperador Maximilià i després de Carles V, els fons del qual avui es troben intactes al poble tirolès d'Innichen o San Candido.¹²

Entretant, concretament l'any 1480 a Venècia, s'inicià la llarga llista de llibres impresos del beat, amb una edició de l'*Ars generalis ultima*.¹³ La seguiren durant els pròxims quinze anys edicions de Roma, Sevilla i sobretot Barcelona. L'any 1499 comencen les edicions parisenques que, sota els auspicis del gran humanista Jacques Lefèvre d'Étaples, tant feren per difondre el lul·lisme per Europa.¹⁴

Aquesta història editorial del beat té dues fites de capital importància per a la història del lul·lisme. La primera fou l'aparició l'any 1598 d'una antologia d'obres autèntiques lul·lianes mesclades amb obres espúries i comentaris de Giordano Bruno i Agrippa von Nettesheim. Fou editada per un tal Llàtzer Zetzner a Estrasburg, i arribà a constituir una mena de *best seller*, que obligà la seva reedició els anys 1609, 1617 i 1651.¹⁵ És aquí on el món intel·lectual del S. XVII va prendre contacte amb Ramon Llull, com per exemple Isaac Newton i sobretot Leibniz, que es va interessar tant per l'art combinatòria del beat.

La segona fita fou la publicació a Magúncia entre 1721 i 1742 de vuit magnífics toms en foli de l'obra del beat, segurament un dels monuments més esplèndids que s'ha fet a la memòria de Ramon Llull en els prop de set cents anys des de la seva mort.¹⁶ Aquesta edició, però, va tenir un fort efecte en el moviment dels fons de manuscrits lullians. El primer mecenes de l'edició,

¹¹ Martin Honecker, "Lullus-Handschriften aus dem Besitz des Kardinals Nikolaus von Cues, nebst einer Beschreibung der Lullus- Texte in Trier und einem Anhang über den... Traktat «De arte electionis»", *Spanischer Forschungen der Görresgesellschaft* 6 (Münster, 1937), pp. 252-309. Vegeu també Eusebi Colomer, *Nikolaus von Kues und Raimund Llull, aus Handschriften der Kueser Bibliothek*, "Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie" II (Berlin: Walter de Gruyter, 1961).

¹² Jordi Rubió i Balaguer, "Los códices lulianos de la biblioteca de Innichen (Tirol)", *Revista de Filología Española* 4 (Madrid, 1917), pp. 303-340. Vegeu també T. & J. Carreras y Artau, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, 2 vols. (Madrid, 1939-43), Vol. II, p.27.

¹³ Elfes Rogent i Estantislau Duràn, *Bibliografía de les impressions lul·lianes*, pròl. Ramon d'Alòs-Moner, S "Estudis de bibliografía lul·liana" II (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1927; reimpr. Palma: Miquel Font, 1989-1991), núm. 1.

¹⁴ Rogent i Duràn, núm. 24.

¹⁵ Rogent i Duràn, núms. 144, 162, 180, 233. Vegeu el meu *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*, (Mallorca: Editorial Moll, 1989), Vol. I, p. 84, i "El lul·lisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llàtzer Zetzner", *Del frau a l'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII*. Randa 27 (1990)

¹⁶ Rogent i Duràn, núm. 302. Vegeu també Adam Gottron, *L'edició maguntina de Ramón Llull*, "Estudis de bibliografía luliana" I (Barcelona, 1915).

l'elector Joan Guillem del Palatinat, i el seu editor, Iu Salzinger, enviaren gent per França, Itàlia, Alemanya i Espanya per copiar i comprar manuscrits. A París en copiaren molts, en aquella i altres ciutats en pogueren comprar alguns, però fou a Barcelona on tingueren més èxit; pogueren fer-se amb gairebé tota la collecció de l'antiga Escola Lul·liana, que havia passat a mans de la comtesa de Manresana, de la noble família d'Erill i descendent del beat.¹⁷ Tots els manuscrits foren reunits a Düsseldorf; més tard foren traslladats a Mannheim, i finalment, l'any 1807, a Munic, a excepció d'un parell de còdexos que quedaren a Magúncia. Finalment, cal assenyalar que la publicació d'aquesta edició maguntina va estimular la publicació a Mallorca de tot un raig de llibres lul·lians durant el segle XVIII.

Amb aquesta petita història, potser podem apreciar millor la distribució de fons lul·lians reflectida en la llista impresa aquí en apèndix. En faré un parell de comentaris per fer-la més entenedora. Només conté col·leccions de cinc manuscrits o més. Hi ha innombrables pobles d'Itàlia i d'altres països (Alemanya, França, Anglaterra, Suècia, Polònia, Estats Units) que tenen dos, tres o quatre manuscrits. Observau com l'he distribuïda per regions o països, i l'he dividida en manuscrits antics i moderns,¹⁸ he donat totals parcials, i finalment percentatges d'un total de 1.042 manuscrits. Els nombres de manuscrits donats aquí són *molt* aproximats. Per començar, és difícil decidir què és un manuscrit lul·lià. A part dels que contenen obres autèntiques, ¿què feim amb obres espúries, comentaris sobre obres, o fins i tot escrits que expliquen o presenten el seu sistema o pensament? Cada catàleg segueix criteris propis. Això fa que les estadístiques presentades aquí són més bé orientatives i comparatives. També fa, plegat amb la no inclusió de col·leccions de menys de cinc manuscrits, que el total de 1.042 potser s'hauria d'augmentar fins a 1.200 o més.

També voldria fer uns breus comentaris sobre algunes col·leccions. La tan impressionant de la Biblioteca Pública de Palma prové en gran part de les biblioteques franciscanes i dominicanes arran de la desamortització de Mendizabal.¹⁹ La de Sant Francesc és una collecció moderna que prové majoritàriament de la que va formar Salvador Galmés durant tant d'anys de treballs lul·lístics.²⁰ La de la Biblioteca de Catalunya ha estat augmentada

¹⁷ Carreras y Artau, *Historia* (Vegeu n. 12 més amunt), II, 327-8).

¹⁸ Seguim la línia divisòria de l'any 1600 donada a J. García Pastor, J. N. Hillgarth i L. Pérez Martínez, *Manuscritos lulianos de la biblioteca pública de Palma* (Barcelona - Palma, 1965), tret del cas de Munic, on seguim la línia divisòria de 1500 donada a Josep Perarnau i Espelt, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, 2 vols., "Studia, Textus, Subsidia" III-IV (Barcelona: Facultat de Teologia, 1982-1986).

¹⁹ Vegeu-ne el catàleg de la nota anterior, al qual ara es pot afegir Jesús García Pastor i Marfa Marsá, *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Pública del Estado en Mallorca* (Madrid: Centro de Coordinación Bibliotecaria, 1989).

²⁰ El catàleg de totes les col·leccions menors de Palma és el de Lorenzo Pérez Martínez, "Los fondos manuscritos lulianos de Mallorca", *Estudios Lulianos* 2 (1958), pp. 209-226, 325-334; 3 (1959), pp. 73-88, 195-214, 297-320; 4 (1960), pp. 83-102, 203-212, 329-346; 5 (1961), pp. 183-197, 325-348; 7 (1963), pp. 89-96, 217-222; 14 (1970), pp. 237-242.

darrerament per un llegat important de Frederic Marès.²¹ Ja hem comentat les de El Escorial, Roma, Venècia, Munic, Magúncia, Cusa i París. La de la Biblioteca Colombina de Sevilla fou formada, com tothom sap, per Fernando Colón, fill del descobridor.²² Els cinc manuscrits de Dún Mhuire provenen, curiosament, de S. Isidor de Roma, d'on vingueren l'any 1874, del fons, com ja hem assenyalat, que originàriament vingué de Mallorca.²³ Finalment sembla que els manuscrits de la Biblioteca Real de Copenhaguen vénen, tots o gran part, de la biblioteca mallorquina del comte d'Ayamans que es va vendre a principis d'aquest segle.²⁴

Abans d'entrar en consideracions específiques sobre els fons mallorquins, m'agradaria situar-los més en el context internacional. Primer, en la llista a l'Apèndix, podeu veure que, de les àrees en les quals l'he dividit, la que més manuscrits lul·lians poseeix és Mallorca (amb 313; és a dir un 30% dels manuscrits que hem censats aquí), seguida d'Itàlia (243), els països germànics (206) i França (118). La institució que en té més és la Biblioteca Pública de Palma (200, o gairebé 20% dels manuscrits censats), seguida de la Staatsbibliothek de Munic (163), la Biblioteca Nacional de París (94) i la Biblioteca Vaticana (91), un ordre que conserva la primera posició local. En canvi, la institució que té més manuscrits antics és la Staatsbibliothek de Munic (104), seguida de la Biblioteca Vaticana (77), la Nacional de París (59) i la Pública de Palma (54). Però encara aquí la situació local és més que respectable, i com es desprèn del conjunt d'aquestes petites estadístiques, la importància dels fons lul·lians de Palma és, tal com hom esperaria, primordial.

Pel que fa a llibres impresos, la situació mallorquina és encara més privilegiada. De la primera edició impresa a Venècia l'any 1480 en conec tres exemplars, dos a la Biblioteca Pública i una a la Biblioteca March. De les ja esmentades quatre edicions de Llätzer Zetzner conec almenys sis exemplars a Palma. D'exemplars complets dels vuit toms de la magnífica edició maguntina, cosa que no tenen ni la Biblioteca Nacional de París ni la British Library de Londres, aquí n'hi a tres a la Biblioteca Pública, i un a la Maioricensis Schola Lullistica, la Societat Arqueològica Lulliana, i la Biblioteca de la Real.²⁵ D'una de les publicacions mallorquines del S. XVIII, concretament les *Opera medica* de 1752, Frances Yates va dir en el seu estudi clàssic sobre *L'Art de Ramon Llull* que era "un volum tan rar" –no n'hi ha

²¹ Inventari que s'ha començat a Amadeu J. Soberanas i Lola Badia, "Manuscrits lul·lians de la Biblioteca de Catalunya. I", *Estudios Lulianos* 30 (1990), pp. 173-193.

²² Vegeu Friedrich Stegmüller, "Raimundiana Hispalensia. Über Raimundus-Lullus-Handschriften in der Biblioteca Colombina zu Sevilla", *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens* 19 (Münster, 1962), pp. 171-186.

²³ Vegeu J.N. Hillgarth, "Manuscritos lulianos de la biblioteca del Convento Franciscano de Dún Mhuire, Killiney, Co. Dublin, Irlanda", *Estudios Lulianos* 10 (1966), pp. 73-79.

²⁴ Ellen Joergensen, "Els manuscrits lul·lians de les biblioteques nòrdiques", *Mediterraneum* (Palma, 1936), pp. 105-113.

²⁵ Aquest darrer possiblement li manca un tom.

còpia ni al British Library [de Londres], ni a la Biblioteca Nacional [de París] ni a la Biblioteca Vaticana— “que resulta més fàcil consultar en manuscrits les obres altrament inèdites que conté.”²⁶

Ara cal situar aquesta extraordinària riquesa documental mallorquina dins el context dels estudis lul·lístics moderns. El nostre beat, en el darrer quart de segle, ha deixat de ser, dintre els països catalans, una mera bandera patriòtica, i defora, un simple il·luminat incapaç d’entendre la filosofia o lògica escolàstica. Com a símbol d’aquest canvi podria citar un manual de filosofia medieval que va sortir fa cinc anys a Alemanya, on “Raimundus Lullus” rep més (gairebé el doble) espai que Anselm, Albert Magne, Bonaventura i Roger Bacon.²⁷ Altres fets simbolitzen aquest canvi, com per exemple el seu paper inspirador de la metafísica renaixentista explicat al *Cambridge History of Renaissance Philosophy*, o la reorientació del seu paper en la història de la ciència duïta a terme per les investigacions de Frances Yates i Michela Pereira. Així que en les darreres dècades ha deixat de ser una curiositat local, això sí, genial i entranyable, per esdevenir una figura d’importància internacional. Això també fa que els nostres fons tan rics són cada dia més capaços d’atreure no tan sols l’admiració, sinó també la crítica internacional. O reciclant paraules del fullet anunciador d’aquest congrés, ara que coneixem “la importància d’aquest patrimoni”, parlem un poc “dels perills que corre”, perquè de perills i problemes n’hi ha.

El primer problema és el de les col·leccions particulars, com la del comte d’Ayamans que, com ja hem explicat, ha acabat a Dinamarca, ben enfora de la nostra estimada Mallorca. Més dramàtic ha estat el cas de la Biblioteca Prohens, quatre manuscrits de la qual foren venuts a principis de segle a un llibreter de Barcelona i llavors a un particular desconegut.²⁸ Un d’aquests manuscrits a reaparegut a la Biblioteca de Catalunya,²⁹ però tornar a trobar la pista dels altres tres “tots del segle XIV” seria un dels majors *desiderata* dels estudis lul·lístics catalans. La sort d’aquestes dues col·leccions potser no és tant culpa dels aristòcrates que es trobaven en una situació econòmica desesperada, com d’organismes públics que no saberen trobar a temps els fons necessaris per evitar una fugida tan important.

D’altra part, de vegades més frustrants per a l’investigador són els particulars que imaginem que, deixant consultar els seus fons, disminuiria el

²⁶ Frances Yates, “The Art of Ramon Lull. An approach to it through Lull’s theory of the elements”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 17 (1954), p. 167 reproduït en Frances Yates, *Assaigs sobre Ramon Lull*, pròl. Lola Badia (Barcelona: Empúries, 1985), p. 110. Sempre he sospitat que aquest darrer problema era degut al fet que les edicions setcentistes mallorquines probablement circularen poc fora de les illes.

²⁷ Kurt Flasch, *Das philosophische Denken im Mittelalter. Von Augustin zu Machiavelli* (Stuttgart: Reclam, 1987).

²⁸ Vegeu-ne la història complicada i dramàtica que conta S. Galmés a *Obres de Ramon Lull XI* (Palma, 1917), pp. xvii-xviii.

²⁹ És el ms. 2017

seu valor econòmic (quan, de fet, la situació és la inversa; com més consultat, més conegut, i com més conegut, més valuós). Aquest és el cas d'un senyor de Barcelona, que té l'única còpia coneguda del testament de Ramon Llull, a més de, segons tenc entès, uns milers de documents sobre la família del beat; però no deixa entrar absolutament ningú, i conec gent que ho ha intentat per tots els mitjans diplomàtics imaginables.

Però això, com dic, són col·leccions particulars, de les quals els propietaris tenen dret de disposar com vulguin, per incívic que ens pugui parèixer, i en les quals la intervenció d'organismes públics és sempre problemàtica. Una altra qüestió és el problema de col·leccions institucionals, amb responsabilitats collectives i normalment consultables pels recercadors. En aquest camp exposaré els problemes i perills en forma d'anècdotes, que de vegades són més reveladores que estadístiques. Són coses que m'han passat a mi personalment, i les cont sense cap intenció de criticar *les persones* involucrades en elles, que normalment m'han tractat amb una amabilitat que no sé si hagués trobat en un país més nòrdic com el meu. No vull de cap manera que se sentin al·ludides. Els problemes, com veurem després, sempre són institucionals.

La primera anècdota em va passar quan començava els meus estudis lul·lístics. Vaig a una biblioteca per consultar uns manuscrits que s'hi troben. El vell bibliotecari se sorprèn de la meva demanda, i m'assegura que no tenen manuscrits. "Impresos sí," em diu, "però cap manuscrit." Quan li contest que s'ha publicat una descripció d'aquests manuscrits, el pobre home es comença a posar nerviós, perquè se'n recorda vagament d'aquest senyor que havia vingut per catalogar-los. Comença a treure toms antics dels prestatges, fulletjant-los, i dient cada vegada més retgirat, "Ho veu, són impresos." Després de mitja horeta d'una ansietat creixent, a la fi trobam els manuscrits en qüestió. Aquesta anècdota, però, té una segona part. Uns mesos després havia de tornar a consultar els mateixos manuscrits, i em va tornar a passar exactament la mateixa història. Es veu que l'homenet desmemoriat no es recordava gens de l'episodi anterior. Vull recalcar que el bibliotecari en qüestió era un home d'una cultura, simpatia i humor realment excepcionals, i que sempre em va tractar més que bé. El problema era el d'haver de custodiar manuscrits, en aquest cas del segle XIV i XV, simplement en condicions de seguretat inadequades.

En una altra biblioteca deman si, per a una transcripció que estic fent, em podria dur a casa meva les fotos d'un manuscrit i un llibre. El bibliotecari em contesta que el manuscrit no, però el llibre sí. Jo li intent explicar que no és un manuscrit que deman, sinó unes fotos, i que el llibre em fa més por perquè és la famosa edició Zetzner de 1598, però no hi manera de fer-lo canviar d'idea.

Estic un dia a encara una altra biblioteca estudiant un manuscrit quan trob un full imprès que qualcú hi havia deixat com a punt. La mida relativament petita i la tipografia em recorden un llibre que conec. Torn al prestatge on hi ha els impresos i trob un exemplar de l'edició Zetzner que es

desfà, i del qual el full en qüestió era una de les darreres pàgines. Trob altres pàgines pel prestatge i torn a compondre el tom el millor que puc amb un elàstic.

En dues biblioteques he trobat llibres tan corcats que, oberts i alçats, desprenien una polseguera que pareixerien avionetes fumigadores. Són edicions del segle XVI, una la de Zetzner, i l'altra una veneciana d'Aristòtil.

Una investigadora italiana em demana un microfilm o fotocòpia d'una obra en un manuscrit a Palma. El bibliotecari no el pot trobar. La investigadora diu que no té (per a ella) gran importància, perquè en pot aconseguir un microfilm del Raimundus-Lullus-Institut de Friburg de Brisgòvia, on tenen un arxiu de microfilms de pràcticament tots els manuscrits lul·lians del món. Gràcies a Déu al cap d'un temps el manuscrit en qüestió torna a aparèixer; havia estat mal col·locat.

Més dràmatic ha estat el cas d'un jove investigador que vol editar el *Libre dels articles de la fe* (o *Apostrophe*) per a la *Nova Edició de les Obres de Ramon Llull*. Vol consultar el manuscrit del segle XV que hi ha a Palma. A la biblioteca en qüestió no l'hi saben trobar. Més tard hi vaig jo, en companyia de Llorenç Pérez, que havia catalogat la col·lecció, i plegats amb el bibliotecari comprovam que efectivament ha desaparegut. La pèrdua és encara més dramàtica pel fet que és una obra de gran importància històrica. De la versió llatina tenim 41 manuscrits i 11 edicions, nombres superats per només tres o quatre altres obres del beat; però de la versió catalana, de la qual deriven tots els textos llatins i que és encara inèdita, ja hem perdut un dels només quatre testimonis medievals. Encara més trist era el fet de comprovar que aquesta no era l'única pèrdua: també mancava un manuscrit del tombant dels segles XIV a XV amb el text català de *l'Arbre de filosofia d'amor* i dos poemes, i un del XVII amb l'espúria *Liber de benedicta tu in mulieribus*.

En aquest cas, com veis, el més dramàtic de tots, no continuaré amb l'anonimitat amb la qual he contat les altres anècdotes, en part perquè m'han autoritzat a fer-ho, i en part perquè a vegades un crit públic d'angoixa pot ajudar a endreçar una situació organitzativa inadequada, de cridar l'atenció a altres organismes que corren els mateixos perills, o fins i tot fer que un culpable se senti bastant avergonyit i/o arraconat per donar qualche pista per a la recuperació del material.³⁰ També deix de seguir l'anonimitat perquè aquest cas toca a l'organisme que ha tingut el valor de promoure un congrés que posàs el necessari crit d'alarma sobre els perills que corre el nostre patrimoni cultural. Com ja heu pogut entendre, això va passar a la nostra Societat Arqueològica Lul·liana. Com i quan va passar, no se sap. Els manuscrits han estat traslladats dues vegades en els darrers temps, una vegada des de l'antic edifici cap al present, i una altra vegada d'un pis a l'altre

³⁰ Cosa que va passar amb una biblioteca que va perdre un exemplar complet de l'edició maguntina, i que amb maniobres diplomàtiques fructíferes, la va poder recuperar.

del mateix edifici. ¿Ha estat durant un d'aquells trasllats? ¿O ha estat qüestió d'un accés massa incontrolat als manuscrits?³¹ L'única nota positiva en aquesta història depriment és que possiblement a Friburg tenen microfilms d'aquests tres manuscrits. Dic "possiblement" perquè si tenen una arxiu gairebé complet de microfilms dels manuscrits lul·lians en llatí (no hem d'oblidar que la tasca principal de l'Institut és l'edició de l'obra llatina del beat) només tenen els microfilms d'obres catalanes o espúries que han pensat que serien necessaris per a la seva feina.

Quines són les lliçons que hauríem de prendre d'aquest anecdotari negre. Primer crec que hem d'evitar la passivitat de dir que els problemes són estructurals i esperar que el govern "central, autonòmic, local" hi posarà mà. No és tan difícil d'ordenar una biblioteca segons una mínima escala de valor, i llavors situar-ne una certa porció sota un règim d'accés estrictament controlat. Una mida així, aplicada amb una mica de rigor nòrdic, per molt antipàtics que ens faria parèixer, potser evitaria la desaparició de més joies del nostre patrimoni. Tampoc no és tan horriblement costós fumigar per evitar que més llibres dels segles XVI a XVIII tornin pols. Restaurar sí que és car, però seleccionar les obres que més la necessiten i fer-ne una o dues cada any estaria ben dintre les possibilitats de qualsevol organització. Així s'evitaria que pàgines dels nostres llibres més valuosos s'emprin per fer punts.

Com veis estic fent proposicions pràctiques, coses que podríem posar en funcionament demà. Sé que també altres coses que s'han discutit en aquest congrés serien molt desitjables, com ara la catalogació de tots aquests fons, un ús major de bibliotecaris entrenats, i la renovació de certs locals o el canvi a uns més adequats. Però aquestes coses, per molt desitjables que siguin, i realment crec que ho són, són de termini llarg i, diguem-ne, de butxaca ampla. Aquí vull només proposar mesures immediates i accessibles per tal d'evitar que anem perdent més manuscrits, que el corc ens vagi guanyant terreny i que la dona de la neteja ens vagi tirant més paperets que ha trobat pel trispol.

Jo fins i tot diria que si un organisme no té la capacitat d'actuar de cara a aquests tres problemes bàsics, llavors hauria d'afrontat la possibilitat que no es troba realment capacitat per guardar tresors de tal importància. En aquest cas jo em permetria suggerir un altre camí, un ja traçat per dos organismes balears. El primer ha estat el convent franciscà de Palma, que, davant el problema de guardar degudament manuscrits medievals i de fer disponibles als investigadors les fotografies i transcripcions d'altres manuscrits fetes per Salvador Galmés, prengué la decisió valuosa de deixar-ho tot en dipòsit a la Biblioteca March. El mateix ha fet la Schola Lullistica amb els

---

³¹ Un altre problema ja conegut un poc de tothom és el investigador vell i molt respectat que mor, i els hereus no saben (o no volen) distingir entre toms seus i prestats, i així volums d'una institució són tranquil·lament heretats, dispersats o venuts.

seus amplis fons moderns sobre el beat. No han perdut gens de la seva propietat sobre el material, però ara està ben guardat, catalogat i accessible. Crec que és la decisió més racional per a una biblioteca petita que no es pot permetre els mitjans necessaris per conservar-la i obrir-la al públic.

És clar que hi ha altres mesures alternatives o complementàries que es podrien prendre, però crec que hem de ser conscients dels perills immediats i intentar aturar-los de la manera més ràpida i pràctica. El patrimoni lul·lístic que tenim a Mallorca és massa valuós per deixar-lo tranquilament desaparèixer.

APÈNDIX

Col·leccions de cinc o més manuscrits¹

Ciutat	Biblioteca	Manuscrits		total	percent. ²
		antics	moderns		
<i>Mallorca</i>					
Palma	Bibl. Publ.	54	146	200	(19,19%)
	Sapiència	9	19	36	
	Causa Pia ³		36	36	
	St. Francesc	6	11	17	
	Soc. Arq. Lul.	6	5	11	
	Bibl. Mun.		8	8	
	March	3	2	5	
	Total		77	236	
<i>Catalunya</i>					
Barcelona Montserrat	Bibl. de Cat.	41	10	52	5,66%
		3	4	7	
	Total	44	14	59	
<i>Altres llocs d'Espanya</i>					
Madrid	Bibl. Nac.	9	11	20	3,84%
	Escorial	7		7	
Sevilla	Colombina	7		7	
Toledo	Bibl. Capitular	5	1	6	
	Total	28	12	40	
<i>Itàlia</i>					
Roma	Bibl. Vaticana	77	14	91	(8,73%)
	St. Isidor	15	8	23	
	Casanatense	6	2	8	
Milà	Ambrosiana ⁴	53	6	59	
Venècia	Marciana	21	1	22	
Innichen		15		15	

¹ Amb xifres molt provisionals, i dividits en antics i moderns segons els criteris de la n. 18. al text més amunt.

² Percentatge del total de 1.042 mss. censats aquí.

³ Tots són del s.XVIII.

⁴ La majoria del s.XVI.

Torí	Bibl. Nazionale	8		8	
Bolonya	Bibl. Universitària	6		6	
Mòdena	Bibl. Estense ⁵	4	2	6	
Cortona	Bibl. Comunale	4	1	5	
	Total	209	34	243	23,32%
<i>Països germànics</i>					
Munic	Staatsbibl.	104	59	163	(15,64%)
Viena	Ost. Nat. Bibl.	15	2	17	
Cusa		13		13	
Magúncia	Seminari	2	5	7	
Berlín	Staatsbibl.	6		6	
	Total	140	66	206	19,77%
<i>França</i>					
París	Bibl. Nat.	59	35	94	(9,02%)
	Mazarin	1	12	13	
	Arsenal	2	9	11	
	Total	62	56	118	11,32%
<i>Illes britàniques</i>					
Londres	British Libr.	12	1	13	
	Wellcome Medical	12		12	
Oxford		18		18	
Cambridge		6		6	
Dún Mhuire		4	1	5	
	Total	52	2	54	5,18%
<i>Països escandinaus</i>					
Copenhaguen	Kongelige Bibl.	9		9	0,86%

⁵ Les xifres aquí no reflecteixen els nombrosos mss. alquímics pseudo-lul·lians.